

КОБЗАР НА ВОЛИНІ

Навесні 1845 року Т. Г. Шеченко закінчив у Санкт-Петербурзі Академію художеств. Здобувши звання вільного художника, він повертається в Україну. Щоб здобути вакантну посаду художника в Київському університеті, йому порадили певний час почекати роботи. В Києві його залучили до співробітництва в «Тимчасовій комісії по розбору давніх актів» як художника, що змальовує старовинні архітектурні пам'ятки. З 21 вересня по 29 жовтня 1846 року він виїжджає в етнографічну подорож на Київщину, Поділля і Волинь. Діставши подорожну і гроші в канцелярії генерал-губернатора Бібікова, Шевченко відразу ж виїжджає виконувати завдання. Ось перелік його роботи:

№ 7247

«21 сеятября

Г. сотруднику временной комиссии для разбора древних актов

Шевченко.

Поручаю Вам отправиться в разные места Киевской, Подольской и Волынской губерний и постараться собрать следующие сведения:

1-е. О народных преданьях, местных повестях и сказаньях, и песнях, и всему что Вы узнаете, составите описание, а песни, рассказы и предания сколько можно списать, в том виде, какими есть.

2-е. О замечательных курганах и урочищах, где и в каком месте они есть и какие на счет собственно их существуют на месте предания и рассказы, а также исторические сведения. С этих курганов снять эскиз на счет их формы и величины и списать каждый по собранным сведениям.

3-е. Осмотреть замечательные монументальные памятники и древние здания и составить их описание, чтобы можно было распорядиться, снять с них в будущем рисунки. Если бы где Вы имели возможность достать какие-либо древности, письменные грамоты и документы, то таковые доставить ко мне, или узнав, где они находятся, о том донести.

4-е. Кроме сего, отправитесь в Печерскую Лавру и там снимете: а) общий наружный вид Лавры, б) внутренность храма и вид на окрестность с террасы.

Все собранные Вами сведения, описания и рисунки, по возвращении Вашем в Киеве предоставить мне...»

Є всі підстави стверджувати, що, вирушаючи в цю подорож, поет заїздив до Новограда-Волинського (колишній Звягель) і Житомира. Так, у «Журналі Волинської православної духовної консисторії» зберігся запис від 15 жовтня 1846 року про сприяння Т. Шевченкові під час його роботи: «...о точном исполнении прописанного требования генерал-губернатора Бибикова послать из консистории всем монастырям, духовным правлениям и благочинным Житомирского и Кременецкого уездов, а также благочинному Житомирских городских церквей указы и сверх всего сообщить в Вольшское семинарское управление, в Духовный собор Почаевской Лавры».

У відомому двотомному Шевченківському словнику теж відзначено, що в жовтні-листопаді 1846 році Т. Г. Шевченко побував у Волинській губернії, зокрема через міста Новоград-Волинський і Житомир повертався до Києва. Дехто з місцевих краєзнавців припускає, що він побував у Кодні, Бердичеві, Коростишеві, Брусиліві, але поки що ми не маємо достовірних документів або свідчень про ці відвідини.

У грудні 1846 року Т. Г. Шевченка було заарештовано за участь у таємному політичному товаристві «Кирило-Мефодіївське братство» і реквізовано подорожній щоденник, в якому велися записи. А тому згадки про наш край знаходимо в художніх творах письменника.

У повісті російською мовою «Прогулка с удовольствием и не без морали», написаній письменником у Новопетровському укріпленні в останні роки заслання, читаємо: «Измеривши вдоль и поперек Волынь и Подолию и дождавшись в Житомире осенней грязи, мы возвратились благополучно в Киев. Из Житомира послал я пачку огородных и садовых семян Степану Осиповичу, собранных мною у волынских и подольских агрономов. А юным прекрасным друзьям моим – тетрадку малороссийских песен, записанных мною от подолян и волынян».

Композиційно повість побудована у формі подорожніх нотаток художника Дармогряя, які швидше нагадують автобіографічні епізоди з подорожі самого Т. Г. Шевченка.

У нашому краї відбуваються події, описані у повісті «Варнак» та одноіменній поемі. Автор малює образ народного месника, який, обурений сваволею панів, збирає ватагу селян і починає мстити панам за злодіяння. Дитинство і юність героя пройшли біля Новограда-Волинського на березі чарівної Случі. «На гранитных берегах прекрасной реки

Случи, где она верстах в десяти выше от Новограда-Волинского, извившись подобно змее, образовала правильное кольцо версты две в поперечнике, лежит укрытое садами большое село с почерневшею от времени деревянной трехглавой церковью. Это село – моя родина!» – говорить бунтар. В даному описі ми пізнаємо сучасне село Гульськ Новоград-Волинського району.

Далі автор твору розповідає про свою зустріч в Оренбурзькому краї зі старим дідом, від імені якого пише: «Старик в продолжение этого времени хозяйничал вне хаты и возвратился в хату в самое время, когда я смотрел на кандалы.

– Что, земляк, любуешься на мой трофей? Я завоевал его многолетним преступлением и принес его сюда на ногах своих из самого Житомира. Здесь носил его двадцать лет и теперь еще казнюсь им и буду казниться и исповедовать ему грехи свои до гробовой доски».

Згадується в повісті і «благородний Чацький» – відомий польський вчений, чие ім'я, як припускають, увічнила скеля на Тетереві в Житомирі. «Прекрасная Волынь», «милая Волынь», «Волынь святая» – такі сповнені сердечної теплоти епітети зустрічаємо ми в творах Т. Г. Шевченка про наш край.

Наш край згадується також у поетичних творах: «Гайдамаки», «Чернець», «Заступила чорна хмара», «Відьма», «Юродивий». Є підстави гадати, що «Пісня про Устима Кармелюка» («Повернувся я з Сибіру»), яку поет записав під час своєї подорожі на Поділля і Волинь, лягла в основу вище згаданих повісті і поеми «Варнак». У своєму щоденнику – «Журнале» – від 20 травня 1858 року Т. Г. Шевченко визнає авторство пісні за нашим земляком Т. Падурою, поетом і музикантом, котрий свого часу побратався з декабристами, мав від них у дарунок залізний перстень. Пізніше він жив при дворі поміщика Ганського у Верхівні. Цю пісню, як тепер гадають, написав маловідомий поет (представник «української школи» в польській літературі), також наш земляк, Ян Комарницький.

В іншому записі цього ж «Журналу» знаходимо цікаву згадку про знайомство і зв'язки Т. Шевченка з польським політичним засланим, поетом Е. Желіговським (літературний псевдонім – Антон Сова). В листах до Б. Залеського Т. Шевченко, часто передавав А. Сові привіт, високо цінував його як людину і поета, надіслав йому на згадку поему «Варнак».

Варто згадати про дружбу Шевченка з нашим земляком, польським революційним

демократом Сигізмундом Сераковським (псевдонім Доленго). Він – син ватажка польського повстанського загону, що загинув у бою 1830 року з царським військом. С. Сераковський народився на Волині, у колишньому Луцькому повіті. Навчався у Житомирській гімназії, яку жандарми називали «гніздом лібералізму», а сам належав до тих учнів, що «поділяли революційні думки». Пізніше він став капітаном генерального штабу російської армії. За участь у підпільному гуртку і за намір перейти російсько-австрійський кордон для участі в революційних подіях у Галичині був «арештований і засланий до оренбурзького корпусу. Підтримував на засланні зв'язки з Т. Г. Шевченком, з яким познайомився особисто у Петербурзі 1858 року.

Дружні стосунки не переривалися навіть тоді, коли Т. Г. Шевченка заслали в далеке укріплення Раїм, що на березі Каспійського моря, звідки нещодавно вирвався його новий друг. Між ними почалося листування. «Мій милий, добрий Зигмунд! – звертається Т. Шевченко до С. Сераковського. – Дякую тобі за твоє ласкаве українське слово. Тисячу раз дякую тобі, не забувай Шевченка, що любить тебе». А Зигмунд, у свою чергу, поспішає повідомити Тарасові про своє звільнення, називає його «батьком», «нашим батьком вічним». Треба додати, що за участь у польському національно-визвольному повстанні 1863 року царські сатрапи стратили С. Сераковського у м. Вільно, де провів колись свої юнацькі роки Т. Шевченко. Великий Кобзар про свого друга не раз згадував у «Журналі» і в листах.

Палким шанувальником творчості Т. Г. Шевченка був ще один наш земляк – польський поет, вихованець Житомирської гімназії Леонард Совінський (1831-1887 роках). Він переклав польською мовою понад 50 віршів з «Кобзаря», поему «Гайдамаки», написав ґрунтовну біографію українського поета.

Волинський край знайшов відображення у малярській спадщині Т. Шевченка. З «волинської» тематики відомо п'ять закінчених робіт. Це малюнок «Смерть Олега, князя древлянського» (1836 року), виконаний у Петербурзі, і чотири акварелі Почаївської Лаври.

Наведемо кілька прикладів, як царські власті забороняли вшановувати пам'ять Великого Кобзаря. У Житомирському облдержархіві і серед документів Житомирської жіночої гімназії зберігається циркуляр попечителя Київського навчального округу (до складу якого входила і Волинська губернія), направлений 24 січня 1914 року начальникам середніх навчальних закладів і директорам народних училищ. У ньому категорично

заборонялося вшановувати шевченківський ювілей і ставилась пряма вимога «не допускати як поширення тенденційної літератури серед учнів, так і взагалі будь-яких відступів від звичайного ходу буденної навчальної роботи в день Шевченківського ювілею», бо він «відвертий хулитель церкви, лютий ворог самодержавства». А в іншому циркулярі від 26 червня 1914 року говорилося про заборону прикрашання портретів Т. Шевченка і Короленка зеленню, квітами, вишивками і т. п. під час ювілеїв.

Щоб підтвердити сказане, наведемо уривки з постанови жандармського управління:

«1914 год, сентября 20 дня, г. Житомир.

Я, начальник Волынского губернского жандармского управления, полковник Мезенцев, рассмотрев настоящую переписку, нашел, что 25 февраля сего года в селе Любитове Ковельского уезда около 8 часов вечера состоялось чествование 100-летнего юбилея Шевченко, выразившееся в том, что в помещении дома Абрамова был поставленный, украшенный рушниками и цветами, портрет поэта Шевченко, читались биография Шевченко и его сочинения «Наймичка», «Катерина» и был спет хором «Заповит», распространялись его портрет и календари на малороссийском языке. На чествовании присутствовало около 150 человек крестьян, школьников, приезжих землевладельцев и продолжалось не более часа». В кінці приписки – «принять меры административного воздействия».

В наш час громадськість області свято шанує славного сина українського народу. Його ім'ям названо вулиці, майдани, площі. В містах Житомирі, Бердичеві, Коростені, Радомишлі та селах Пилиповичі Радомишльського району і Кодні Житомирського району йому встановлено пам'ятники. До 175-річчя з дня народження Кобзаря в Житомирі встановлено меморіальну дошку на будинку колишнього Волинського архієрейського дому, де зупинявся в час свого приїзду Т. Г. Шевченко.

А ось приклад всенародної любові і до Кобзаря. У 1918 році талановитий сільський різьбяр-самоучка І. Ф. Матвієнко вирізав із дерева погруддя Т. Г. Шевченка, яке було встановлено на невеличкому постаменті у селі Вчорайшому (тепер село Ружинського району).

Показово, що на Житомирщині проживало багато дослідників творчої спадщини великого Кобзаря. Серед них український літературознавець і педагог Є. О. Ненадкевич (1882-1966), автор книжок: «Творчість Т. Г. Шевченка після заслання (1857-1861)», «З творчої лабораторії Т. Г. Шевченка», «Редакційна робота над творами Т. Г. Шевченка

1847-1858 рр.», ряду статей про письменника.

Інший літературознавець – член-кореспондент АН УРСР, заслужений діяч науки Є. Є. Шабліовський (1906-1983). В його доробку такі книги: «Народ і слово Шевченка», «Гуманізм Шевченка і наша сучасність» та ін. А драматург і літературний критик – наш земляк В. Г. Боцяновський видав у 1939 році книгу «Тарас Шевченко». Уродженець Чуднова письменник Михайло Рубашов є автором повісті про Шевченка-художника «Багряні тіні» (1962).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. *Анісое В., Середа Е.* Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. – К.: Дніпро, 1976.
2. *Грабовський В.* Сліди Кобзаря на Волині // Комсомольська зірка. – 1981. – 14 березня.
3. *Жур Петро.* Дума про огонь. – К.: Дніпро, 1985.
4. *Шевченко Тарас.* Повне зібрання творів у десяти томах. – К.: Вид-во АН УРСР.
5. *Тарас Шевченко* (документи та матеріали до біографії). – К.: Вища школа, 1982.
6. *Шевченківський збірник.* – Житомир, 1961.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ:

1. В якому році і за завданням якої комісії Т. Г. Шевченко відвідав Поділля і Волинь?
2. Назвіть повісті Т. Г. Шевченка, написані на основі волинських вражень.
3. У яких поетичних творах Кобзар згадує Полісся?
4. Хто з наших відомих земляків зустрічався з Шевченком на засланні?
5. Які друзі Шевченка по Кирило-Мефодіївському братству проживали певний час на Житомирщині?
6. Що вам відомо про заборону царським урядом вшанування пам'яті Кобзаря на Волині?
7. Підготуйтеся до переказу сюжету повісті «Варнак». Чому дав письменник таку назву творові?
8. Вкажіть відомих науковців-дослідників творчості Т. Г. Шевченка, які проживали на Житомирщині.
9. Де на Житомирщині встановлено пам'ятники і пам'ятні знаки Кобзареві?